

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Μεταπτυχιακή Εργασία στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Ψυχολογίας

Κατεύθυνση: Ταυτότητα και διαπροσωπικές σχέσεις

Με θέμα: Σχέσεις αυτονομίας, απανθρωποποίησης και κακοποίησης

Κίνα Ευθυμία

Κύρια Επόπτρια : Σακαλάκη Μαρία

Αθήνα, Ιανουάριος 2017

Περιεχόμενα

1. Ευχαριστίες.....σελ.2
2. Περίληψησελ.3
3. Θεωρητικό μέρος.....σελ.5
4. Μεθοδολογικό μέρος.....σελ.15
5. Συζήτηση.....σελ.29
6. Βιβλιογραφία.....σελ.34
7. Πίνακες.....σελ.37
8. Ερωτηματολόγιο Κακοποίησης.....σελ.46

Ευχαριστίες

Στην μικρή αυτή εισαγωγή θα ήθελα να ευχαριστήσω καταρχήν την επόπτρια μου κα Σακαλάκη Μ. για την βοήθεια της και την καθοδήγησή της. Για το στατιστικό κομμάτι τον κο Κατσουρό Α. καθώς οι δικές μου γνώσεις στην στατιστική ήταν οι βασικές, οπότε μαζί τις εξελίξαμε. Τέλος μέρος του δείγματος της εργασίας ήταν από τα Εξωτερικά Ιατρεία του Αιγινήτειου Νοσοκομείου, οπότε οφείλω και εκεί ένα μεγάλο ευχαριστώ.

Περίληψη

Στην εργασία αυτή πραγματευτήκαμε τις σχέσεις της απανθρωποποίησης, της αυτονομίας, της κακοποίησης και της επιθετικότητας. Η έρευνα έγινε σε γονείς και ενήλικα παιδιά. Βασίστηκε στην θεωρία του Haslam για την απανθρωποποίηση καθώς και του Bandura, Bastian, Waytz και Epley για τις θεωρίες της απανθρωποποίησης και κακομεταχείρισης. Θέλαμε λοιπόν να δούμε αν τα παιδιά απανθρωποποιούνται περισσότερο ανιμαλιστικά, αν οι γονείς που είναι λιγότερο αυτόνομοι απανθρωποποιούν περισσότερο τα παιδιά τους, αν όσο πιο επιθετικοί είναι οι γονείς τόσο πιο πολύ τα κακοποιούν, αν τα παιδιά που υπόκεινται σε απανθρωποποίηση είναι λιγότερο αυτόνομα, αν η έλλειψη αυτονομίας οδηγεί σε αυτό-απανθρωποποίηση και τέλος αν τα παιδιά που κακοποιούνται τείνουν να είναι και πιο επιθετικά. Η έρευνα έγινε σε διάρκεια πέντε περίπου μηνών και τα αποτελέσματα που μας έδωσε δείχνουν ότι σε μελλοντικό χρόνο χρειάζεται να γίνει έρευνα με μεγαλύτερο αριθμό συμμετεχόντων και ίσως οι συγκρίσεις γονέων-παιδιών να πρέπει να γίνονται μέσα στην ίδια οικογένεια. Το δείγμα των παιδιών μας έδωσε σημαντικά αποτελέσματα (σε αντίθεση με το δείγμα των γονέων) και πιο συγκεκριμένα φάνηκε ότι τα παιδιά απανθρωποποιούνται περισσότερο ανιμαλιστικά, ότι όσο πιο επιθετικά είναι τα παιδιά τόσο πιο αυτό-απανθρωποποιητικά είναι, ότι τα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί είναι πιο απανθρωποποιητικά, και ότι όση περισσότερη κακοποίηση έχουν δεχτεί τα παιδιά τόσο πιο επιθετικά είναι. Οι γονείς φάνηκαν να είναι γενικότερα πιο απανθρωποποιητικοί από τα παιδιά, αλλά και πιο αυτό-απανθρωποποιητικοί και εμφανίζουν ελεγχόμενο προσανατολισμό σε αντίθεση με τα παιδιά που εμφάνισαν περισσότερο απρόσωπο προσανατολισμό.

Λέξεις κλειδιά: απανθρωποποίηση, αυτονομία, κακοποίηση, επιθετικότητα

Summary

In this essay we dealt with the relations on dehumanization, autonomy, abuse and hostility. The survey was on parents and youth over 18, based on Haslam model for dehumanization and Bandura, Bastian, Waytz and Epley for theories between dehumanization and abuse. We wanted to find out if the children are more dehumanized animalistically, if less autonomous parents dehumanize their children more, if the more aggressive parents are the more they abuse, if dehumanized children are less autonomous, if the lack of autonomy leads to self-dehumanization and finally if abused children tend to be more aggressive. The survey took five months to complete and the results show that in the future a new survey based on more participants and comparisons in the same family is needed. The sample of children gave us important results (as opposing to the sample of parents) and more specifically it was found that children are mostly abused animalistically and that the more aggressive the children are the more self-dehumanistic they become. It was also proven that the abused children are more dehumanistic, and the more abused they are the more aggressive they become. The parents have proven generally to be more dehumanistic than the children and more self-dehumanistic. They showed controlled orientation as opposing to children who showed more impersonal orientation.

Key words: dehumanization, autonomy, child abuse, hostility

Θεωρητικό Μέρος

Σκοπός της εργασίας είναι να συνδέσει τρεις σημαντικές έννοιες: την αυτονομία, την απανθρωποποίηση και την κακοποίηση. Θα ήταν χρήσιμο να εξεταστεί κατά πόσο συνδέεται η αυτονομία του παιδιού μέσα στην οικογένεια με την απανθρωποποίηση που δέχεται από τους γονείς, κατά πόσο η έλλειψη αυτονομίας οδηγεί το παιδί σε αυτό-απανθρωποποίηση και κατά πόσο αυτά καταλήγουν σε κακομεταχείριση του παιδιού. Εδώ πολλές παράμετροι θα πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν. Για παράδειγμα τι είδους απανθρωποποίηση γίνεται στα παιδιά (μηχανιστική ή ανιμαλιστική), πως τα άλλα άτομα αντιμετωπίζουν τα παιδιά που υπόκεινται κακομεταχείριση και απανθρωποποίηση, εάν η απανθρωποποίηση αποτελεί άμυνα των γονέων έτσι ώστε να δικαιολογούν τις πράξεις τους και εάν το να υποφέρει κάποιος θεωρείται λιγότερο ανθρώπινο.

Η άρνηση της πλήρους ανθρωπότητας σε κάποιον ή η μειωμένη απόδοση ανθρώπινων χαρακτηριστικών, συνοδευόμενη από άσχημη συμπεριφορά και πόνο, είναι οικείο φαινόμενο σε όλους μας και περιγράφει την έννοια της απανθρωποποίησης. Σύμφωνα, λοιπόν με το Haslam, έχουμε δύο μορφές απανθρωποποίησης. Η πρώτη είναι η ανιμαλιστική, όταν δηλαδή αρνούμαστε σε κάποιον τα αποκλειστικά ανθρώπινα (uniquely human) χαρακτηριστικά και τον αναπαριστούμε ως ζώο και η δεύτερη είναι η μηχανιστική, όταν δηλαδή αρνούμαστε την ανθρώπινη φύση στους άλλους (human nature) και τους παρουσιάζουμε σαν αντικείμενα ή αυτόματα (Haslam, 2006).

Μερικά συναισθήματα είναι μοναδικά στους ανθρώπους, ενώ άλλα μπορούν επίσης να υπάρχουν και στα ζώα ή τουλάχιστον στα υψηλής εξέλιξης θηλαστικά. Η κατηγοριοποίηση των συναισθημάτων σε πρώιμα ή βασικά (ο θυμός, η λύπη, η χαρά, ο πόνος, ο φόβος και η αγδία) και σε δευτερεύοντα (η ταπείνωση, η απελπισία και η

ντροπή) μας δείχνει ότι υπάρχει διαφορά στο πως τα αντιλαμβάνονται τα άτομα και μάλιστα πολλές γλώσσες έχουν ξεχωριστές λέξεις για τα πρωτογενή και τα δευτερογενή συναισθήματα (Demoulin, et al. ,2004). Για παράδειγμα στην αγγλική γλώσσα υπάρχει το emotion για τα πρωτογενή και το sentiment για τα δευτερογενή συναισθήματα (Leyens, et al., 2001)

Η απανθρωποποίηση είναι ένα πολύ σημαντικό φαινόμενο που συμβαίνει είτε σε διαπροσωπικό, είτε σε διομαδικό επίπεδο και συνήθως έξω από το πεδίο της βίας και του διαπληκτισμού (Haslam, 2006). Μπορεί μάλιστα να συμβαίνει είτε προς τον ίδιο τον εαυτό κάποιου. Έχει επίσης πολλές κοινωνικο-γνωστικές διαστάσεις και λαμβάνει χώρα σε διάφορους τομείς. Εφόσον λοιπόν εξετάζουμε την απανθρωποποίηση θα πρέπει να αναφερθούμε και στο μοντέλο απανθρωποποίησης του Haslam (2006). Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό υπάρχουν δύο κατηγορίες ανθρωπινότητας (με την έννοια της ανθρώπινης ιδιότητας). Τα αποκλειστικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά (uniquely human characteristics), που ορίζουν τα όρια που οι άνθρωποι θεωρούν ότι τους απομακρύνουν από τις κατηγορίες των ζώων και τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης (human nature characteristics) που διαχωρίζουν τους ανθρώπους από τα ζώα . Εξετάζοντας αυτά τα χαρακτηριστικά παρατηρούμε πως τα αποκλειστικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά αντανακλούν την κοινωνικοποίηση και τον πολιτισμό, ενώ τα χαρακτηριστικά ανθρώπινης φύσης αναμένεται να συνδέουν τα άτομα με το φυσικό κόσμο και τις εκ γενετής βιολογικές ιδιότητες (Haslam, 2006). Επίσης αντανακλούν την κοινωνική μάθηση και τον εκλεκτισμό και επομένως ποικίλουν ανάλογα με τις κοινωνίες και διαφοροποιούνται μέσα στους πολιτισμούς. Ακόμα τα χαρακτηριστικά ανθρώπινης φύσης σχετίζονται με τις κεντρικές ιδιότητες που οι άνθρωποι πρέπει να μοιράζονται βαθιά, πέρα από τις

επιφανειακές ποικιλίες, ενώ τα αποκλειστικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά μπορεί να μην θεωρούνται βασικά καθώς αποκτώνται (Haslam, Bastian, & Bissett, 2004).

Η αυτονομία ορίστηκε, αρχικά, ως η φαινομενική εμπειρία ενός εσωτερικά εκλαμβανόμενου σκοπού ή η αυτό-επιδοκιμασία της πράξης κάποιου (deCharms, 1968). Η έννοια της αυτονομίας χρησιμοποιείται στην θεωρία του αυτοπροσδιορισμού (self-determination theory) για να εξηγήσει θέματα που σχετίζονται με την επιλογή και το ανθρώπινο κίνητρο (Deci & Ryan, 1985; Ryan & Deci 2000b). Στην θεωρία του αυτό-προσδιορισμού λοιπόν το κίνητρο διαφοροποιείται ανάμεσα στις αυτόνομες ή κατά βούληση πράξεις και στις ετερόνομες πράξεις που ελέγχονται από δυνάμεις που βιώνονται ως "έξω από τον εαυτό" ή τέλος από την απουσία κινήτρου. Οι άνθρωποι είναι αυτόνομοι όταν κάνουν κάτι που οι ίδιοι θέλουν και επέλεξαν να κάνουν, π.χ. επειδή το βρίσκουν ενδιαφέρον ή σημαντικό (Moller, Ryan & Deci, 2006). Κατά τον Αριστοτέλη η αυτονομία και η προαίρεση είναι η βάση της ευδαιμονίας (Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια). Ο Αριστοτέλης θεωρούσε ότι οι πόλεις δημιουργήθηκαν από την έμφυτη τάση των ανθρώπων να συνυπάρχουν με άλλους ανθρώπους σε κοινωνίες οργανωμένες με πολίτευμα, θεσμούς και νόμους (ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῷον πολιτικόν») (Αριστοτέλης, Πολιτικά). Άρα μέσα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον το άτομο καλείται να αυτενεργεί και μάλιστα με "αρετή", όπως μας λέει ο Αριστοτέλης. Αυτό σημαίνει πως αυτά που πράττουμε είναι αποτέλεσμα προσωπικών κινήτρων και προσωπικής σκέψης. Όμως πολλές φορές εξωτερικοί παράγοντες όπως η επιβράβευση ή η τιμωρία, η κοινωνία, η επιρροή άλλων ατόμων, οι καταστάσεις, ο αντίκτυπος των πράξεων επηρεάζουν αυτά που πράττουμε (Bandura, 2002). Για παράδειγμα ένας ενήλικος άνθρωπος μπορεί να προσαρμόσει τις πράξεις του ανάλογα με την κοινωνική ή οικογενειακή του κατάσταση. Τα παιδιά πολλές φορές φοβούμενα την τιμωρία πράττουν διαφορετικά από αυτό που θα

ήθελαν ή θέλοντας την επιβράβευση συναινούν σε κάποια άλλα. Άλλωστε σε πολλές κοινωνίες τα παιδιά θεωρούνται σαν άβουλα ή σαν ζώα που θέλουν εξευγενισμό.

Άρθρα που αναφέρονται στην απανθρωποποίηση χρησιμοποιούν το παράδειγμα πως το φαινόμενο της απανθρωποποίησης μπορεί να οδηγήσει τους ανθρώπους στο να αγνοούν τους άλλους ή να τους μεταχειρίζονται σαν παιδιά (που είναι ανώριμα και παράλογα), θεωρώντας τους ως ανίκανους να λειτουργήσουν ή ότι χρειάζονται ηθική φροντίδα και αρνούμενοι την αυτονομία τους (Waytz & Epley., 2011) και (Bastian & Haslam, 2009). Αυτή η αναφορά στα παιδιά δείχνει ότι υπάρχει γενικά η εντύπωση πως δεν είναι αυτόνομα ή πως δεν πρέπει να είναι αυτόνομα, αντιμετωπίζοντάς τα σαν αντικείμενα που στερούνται νοητικών ικανοτήτων και αυτού που ο Haslam ονομάζει ανθρώπινη μοναδικότητα (human uniqueness).

Η τρίτη έννοια που χρησιμοποιείται σε αυτήν την εργασία είναι η κακοποίηση. Τα παιδιά από την στιγμή της γέννησης τους περιμένουν στοργή, ενδιαφέρον, αγάπη, την ανάγκη για προστασία και μια εποικοδομητική ατμόσφαιρα σε κλίμα εμπιστοσύνης και ασφάλειας. Δυστυχώς κάποιες φορές οι γονείς αποτυγχάνουν να επιτελέσουν σωστά το ρόλο τους για διάφορους λόγους και υιοθετούν βίαιες και βλαβερές συμπεριφορές με δυσάρεστα αποτελέσματα. Το φαινόμενο της κακομεταχείρισης, της εκμετάλλευσης και της απαξίωσης της παιδικής ηλικίας, με το οποίο θα ασχοληθούμε σε αυτή την εργασία, συναντάται στο πέρασμα όλων των αιώνων και αποτελεί ένα πεδίο ενδιαφέροντος σε διάφορες επιστήμες όπως η ιατρική, κοινωνική εργασία, η κοινωνιολογία, η εγκληματολογία, παράγοντας συνεχώς νέα γνώση. Από τη δεκαετία του 1960, που η παιδική κακοποίηση συστηματικά αποτελεί αντικείμενο ενδιαφέροντος για επαγγελματίες και κοινωνία, φαίνεται ότι τα περιστατικά παιδικής κακοποίησης και γενικότερα βίας προς τα παιδιά, έχουν αυξηθεί (Gelles & Straus, 1987). Σε σχέση με τη σωματική

κακοποίηση, σε πανελλήνια έρευνα του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού (Σταυριανάκη & Μαραγκός, 1993) σε δείγμα μαθητών 13 –15 ετών, το 15% των μαθητών ανέφεραν πως οι γονείς τους τους χτύπησαν σοβαρά το μήνα που προηγήθηκε της έρευνας. Πρέπει, λοιπόν, να διασαφηνιστεί τι συνιστά κακοποίηση. Αν και το βίωμα της κακοποίησης για κάθε παιδί είναι μοναδικό, σύμφωνα και με το νόμο, κακοποίηση είναι η σωματική και ψυχική βλάβη, σεξουαλική κακοποίηση, παραμέληση ή κακομεταχείριση παιδιού κάτω από 18 χρονών, από άνθρωπο που είναι υπεύθυνος για την φροντίδα και ευημερία του, υπό συνθήκες που υποδεικνύουν ότι η υγεία και η ευημερία του παιδιού βλάπτονται (Secretary of Health, Education, and Welfare). Αυτός ο ορισμός της παιδικής κακοποίησης υποδεικνύει ότι μόνο οι γονείς ή οι φροντιστές μπορεί να είναι δράστες παιδικής κακοποίησης ή παραμέλησης. Για παράδειγμα, η σεξουαλική σχέση μεταξύ ενηλίκων και παιδιών θεωρείται κακοποίηση, ακόμη κι αν δεν υπάρχουν εμφανείς αποδείξεις σωματικής ή ψυχολογικής βλάβης, επειδή τα παιδιά δε θεωρούνται ικανά να δώσουν τη συγκατάθεση τους για συμμετοχή σε σεξουαλικής φύσεως δραστηριότητα (Browne & Finkelhor, 1986). Πιο πρόσφατα, το 2001, προστέθηκε στις μορφές κακοποίησης και το “witnessing”, δηλαδή το παιδί να είναι μάρτυρας οικογενειακής βίας (Higgins & McCabe, 2001). Βέβαια εκτός από τις μορφές αυτές της κακοποίησης υπάρχει και ο πολλαπλός τύπος κακοποίησης, όπου μπορεί να συνυπάρχουν δύο ή περισσότερες μορφές όπως παραμέληση μαζί με σωματική κακοποίηση (Higgins & McCabe, 1998). Επίσης έχει αναφερθεί και η πολλαπλή θυματοποίηση, όπου το άτομο γίνεται θύμα όχι μόνο του ενός αλλά και των δύο γονέων (Hart, 1998). Συνήθως τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους δράστες (γονείς ή φροντιστές) είναι χαμηλή αυτό-εκτίμηση, κακός έλεγχος των παρορμήσεων, επιθετικότητα, άγχος και κατάθλιψη. Επίσης ανακριβής γνώση για την ανάπτυξη του παιδιού, ακατάλληλες προσδοκίες για το

παιδί και αρνητικές στάσεις προς τους γονείς συμβάλλουν σε προβλήματα ανατροφής των παιδιών (English, 1998).

Η έννοια του "ανήκειν" είναι βασικό ανθρώπινο κίνητρο και η απουσία του έχει καταστροφικές συνέπειες (Bastian & Haslam ,2009).Οι κοινωνικές σχέσεις και διασυνδέσεις, όμως εμπεριέχουν απανθρωποποίηση που μπορεί να οδηγήσει στην επιβολή βλάβης, σύμφωνα με τους A.Waytz and N. Erpley (2011). Δηλαδή η απανθρωποποίηση μπορεί να είναι μεσολαβητής (Waytz & Erpley , 2011) . Βέβαια πρέπει να σημειωθεί ότι ο Kelman (1976) τονίζει ότι το να μεταχειριζόμαστε τους ανθρώπους σαν λιγότερο ανθρώπους τείνει να απανθρωποποιεί και τον θύτη. Άρα κάτι που επίσης πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν είναι ότι οι άνθρωποι που απανθρωποποιούνται νοιώθουν οι ίδιοι λιγότερο άνθρωποι και θεωρούν και τους θύτες τους λιγότερο ανθρώπους (Bastian et al.,2013)

Σύμφωνα με τον Bandura οι άνθρωποι απανθρωποποιούν αυτούς που κακομεταχειρίζονται κι αυτό γιατί προσπαθούν να εκλογικεύσουν τις πράξεις τους. Είναι πιο εύκολο να "χτυπάω" ή να "κακοποιώ σεξουαλικά" ένα αντικείμενο ή ζώο παρά το παιδί μου, είναι ευκολότερο να δίνω την ταμπέλα του "λιγότερο ανθρώπου" σε αυτόν που κάνω κακό ή φέρομαι χωρίς ηθική (Lutz, 1987). Γενικά, ο παράγοντας "ηθική" έχει διπλή έννοια. Η μία πλευρά είναι η δύναμη του να απέχουμε από μη ανθρώπινες συμπεριφορές και η άλλη πλευρά είναι η δύναμη του να συμπεριφερόμαστε ανθρώπινα. Η ηθική συμπεριφορά μας είναι συνέπεια του αυτορυθμιζόμενου μηχανισμού, μέσω του οποίου εμείς ελέγχουμε τι είναι ηθικό και τι όχι, ανάλογα με τις αυτό-κυρώσεις (Bandura, 2002). Για την ανάπτυξη ενός ηθικού εαυτού, τα άτομα υιοθετούν μη σταθερές κανονικοποιήσεις (στάνταρτς) δίκαιου και άδικου που λειτουργούν ενθαρρυντικά ή απωθητικά για μια πράξη. Για παράδειγμα όταν ένας γονέας κακοποιεί το παιδί του πιθανόν να δικαιολογήσει την πράξη του

λέγοντας πως το παιδί έκανε κάτι κακό και το άξιζε (μετάθεση ευθύνης) ή ότι αφού δεν αντιστάθηκε άρα μάλλον του άρεσε ή ότι όλοι οι γονείς αυτό κάνουν (διάχυση ευθύνης) (Bandura et al., 1975).

Όταν οι άνθρωποι μπορούν να δουν ή να ακούσουν τον πόνο που προκαλούν, αισθάνονται δυσαρέσκεια και οδηγούνται σε αυτολογοκρισία που λειτουργεί σαν αυτοάμυνα (Bandura, 1992). Ακόμα και η υψηλή αίσθηση της προσωπικής ευθύνης για τις επιπτώσεις των πράξεων κάποιου είναι ασθενής παράγοντας αποχής από την τραυματική συμπεριφορά, όταν οι θύτες δεν βλέπουν την βλάβη που προκαλούν στα θύματά τους (Tilker, 1970). Η δύναμη της ηθική αυτολογοκρισίας (self-censure) εξαρτάται από το πώς οι θύτες "βλέπουν" τα άτομα που κακομεταχειρίζονται, δηλαδή αν τα αντιλαμβάνονται ως όμοια προς τους ίδιους (Bandura, 1992). Σε μελέτες για την βλάβη που προκαλεί η απανθρωποποίηση, οι άνθρωποι που τους δόθηκαν τιμωρητικές δυνάμεις μεταχειρίστηκαν τα απανθρωποποιημένα άτομα πιο σκληρά από τα άτομα που είχαν επενδυθεί με "ανθρώπινες ιδιότητες" (Bandura et al., 1975)

Ακόμα σκόπιμο θα ήταν να παραλληλιστεί η έλλειψη αυτονομίας των παιδιών μέσα στην οικογένεια με την απανθρωποποίηση που υπόκεινται άτομα που έχουν λιγότερη δύναμη από άτομα ισχυρότερο. Κομβικό σημείο και κύριος προβληματισμός της εργασίας αυτής θα είναι αν οι γονείς απανθρωποποιούν τα παιδιά τους για να απενοχοποιηθούν για τις πράξεις τους ή αν τα κακοποιούν επειδή τα έχουν απανθρωποποιήσει πρώτα και επομένως θεωρούν ότι δεν υποφέρουν ή ότι αξίζει να υποφέρουν.

Τα άτομα που υπόκεινται σε απανθρωποποίηση ή κακοποίηση βιώνουν δυσάρεστα συναισθήματα και γι αυτό χρήσιμο θα ήταν να σχετίσουμε τα φαινόμενα αυτά και με την επιθετικότητα που λαμβάνουν ή έχουν στην μετέπειτα ζωή τους.

Όπως αναφέρει ο Παπαδόπουλος, μπορούμε να ταξινομήσουμε τις θεωρίες για την επιθετικότητα σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία δέχεται την επιθετική συμπεριφορά ως ορμή, δηλαδή ως έμφυτη τάση. Πρόκειται για ψυχαναλυτική άποψη, σύμφωνα με την οποία η επιθετικότητα προέρχεται από κληρονομημένη ορμή. Ο Freud σχετίζει την τάση προς την επιθετικότητα με την «ορμή του θανάτου», άλλοι ερευνητές θεωρούν τη λίμπιντο και την επιθετικότητα βασικές ορμές του ανθρώπου, ενώ άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η επιθετικότητα οφείλεται σε αποστέρηση (Παπαδόπουλος, 1999).

Η δεύτερη κατηγορία αποδίδει την επιθετικότητα, ως αντίδραση στην αποστέρηση (Παπαδόπουλος, 1999). Ερευνητές λοιπόν, υποστηρίζουν ότι η αποστέρηση προκαλεί διάφορες αντιδράσεις, μία από τις οποίες είναι και η πρόκληση της επιθετικής συμπεριφοράς. Γι' αυτή την υπόθεση ο Παπαδόπουλος, σημειώνει ότι δεν ισχύει για όλες τις επιθετικές συμπεριφορές, καθώς αναφέρονται και επιθετικές συμπεριφορές χωρίς αποστέρηση. Η τρίτη κατηγορία θεωρεί την επιθετικότητα ως αποτέλεσμα μάθησης μέσω μίμησης . Πειράματα που έκανε ο Bandura το 1978, αποδεικνύουν ότι τα παιδιά μιμούνται την επιθετική συμπεριφορά ατόμων που τους προκαλούν εντύπωση για την επιτυχία τους και που αμείβονται για την επιθετικότητα τους. Συνεπώς, τα επιθετικά μοντέλα προωθούν επιθετικά πρότυπα συμπεριφοράς, με τις αντίστοιχες νοητικές συνδέσεις προσδοκιών για επιτυχία. Βέβαια στην επιθετική συμπεριφορά, σημαντικό ρόλο παίζουν και άλλοι ατομικοί ψυχολογικοί παράγοντες όπως η ηλικία, η κατάσταση υγείας, το επίπεδο δραστηριότητας, η σωματική δύναμη, το επίπεδο νοημοσύνης κ.ά. Ουσιαστικά, όπως υποστηρίζει ο Παπαδόπουλος, η επιθετική συμπεριφορά μπορεί να εξηγηθεί ως μία αντίδραση σε αρνητικές, για το άτομο, συνθήκες του περιβάλλοντος και αποτελεί εκμαθημένη συμπεριφορά. Η επιθετικότητα στην εφηβεία, είναι ένα σύνηθες φαινόμενο, το οποίο περιλαμβάνει

συμπεριφορές, που ποικίλουν ανάλογα με την κατεύθυνση (direction of hostility) απέναντι στον ίδιο ή σε άλλους, με την βαθμίδα της πράξης (λεκτική μεταχείριση ή βιαιοπραγία), με τον σχεδιασμό σε αντιδραστική ή παρορμητική, σχεδιασμένη ή αρπακτική, με το επίπεδο (βιολογικό, ψυχολογικό ή κοινωνικό) και τέλος με την σοβαρότητα της πράξης (Katzowitz, 2011).

Οι συμπεριφορές των γονέων επηρεάζουν κατά πολύ τις συμπεριφορές (Harris, 1998) και την προσαρμογή των παιδιών (Collins et al., 2000). Η σύγχρονη έρευνα έδειξε την συμμετοχή περίπλοκων μηχανισμών, οι οποίοι είναι πιο σύνθετοι από τις απλές αντιδράσεις των παιδιών σε αμοιβές και τιμωρίες τις οποίες θεωρούσε ως κοινό παράγοντα ο συμπεριφορισμός (Mc Coby & Martin, 1983). Για παράδειγμα τα παιδιά μπορεί να ερμηνεύουν ως προσπάθεια ελέγχου τις αμοιβές των ενηλίκων και να αντιδρούν αρνητικά προς αυτές (Deci, 1965), μπορεί να μην αντιδρούν απλά σε αμοιβές και τιμωρίες αλλά να αξιολογούν τις συμπεριφορές των ενηλίκων και να επιλέγουν πρότυπα τα οποία μιμούνται (Bandura, 1965). Επίσης έχει δειχτεί ότι στα επιθετικά παιδιά δεν είναι μεγαλύτερη η χρήση της τιμωρίας αλλά πιο αναποτελεσματική (Patterson, 1982 Patterson, et al. 1990).

Με βάση αυτό το θεωρητικό πλαίσιο που αναλύθηκε παραπάνω, η εργασία θα έχει τις παρακάτω υποθέσεις:

1. θα προσπαθήσουμε να δούμε αν τα παιδιά απανθρωποποιούνται περισσότερο ανιμαλιστικά ή μηχανιστικά από τους γονείς τους. Υποθέτουμε λοιπόν πως τα μικρότερα παιδιά που είναι πιθανό να θεωρούνται πιο κοντά στα ζώα, θα απανθρωποποιούνται και θα τα μεταχειρίζονται σαν ζώα χωρίς εκείνα τα χαρακτηριστικά που να τους δίνουν ανθρώπινη μοναδικότητα.

2. Οι γονείς που είναι οι ίδιοι λιγότερο αυτόνομοι ή και μη αυτόνομοι, απανθρωποποιούν περισσότερο τα παιδιά τους.
3. Σε συνδυασμό με δεδομένα από μελέτες πως οι άνθρωποι που αισθάνονται σαν μηχανές είναι περισσότερο επιθετικοί, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως όσο πιο επιθετικοί είναι οι γονείς τόσο περισσότερο θα κακοποιούν τα παιδιά τους
4. Η λιγότερη αυτονομία μπορεί να οδηγεί σε απανθρωποποίηση. Δηλαδή μπορεί να υπάρχει συσχέτιση της απανθρωποποίησης που δέχονται τα παιδιά με την αυτονομία τους.
5. Σχέση της αυτονομίας με την αυτό-απανθρωποποίηση, όπου υποθέτουμε πως η έλλειψη αυτονομίας του παιδιού μέσα στην οικογένεια μπορεί να οδηγεί σε αυτό-απανθρωποποίηση.
6. Σχέση της κακοποίησης με την επιθετικότητα, δηλαδή όσο περισσότερη κακοποίηση δέχεται το παιδί ,τόσο πιο επιθετικό θα είναι στην ενήλικη ζωή του.

Μεθοδολογικό Μέρος

Δείγμα

Τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτή την έρευνα χωρίζονται σε δύο ομάδες. Η πρώτη ομάδα θα αποτελείται από γονείς και η δεύτερη από ενήλικες άνω των 18 ετών με καταγεγραμμένο ιστορικό, η όχι, κακοποίησης. Ο λόγος για τον οποίο στην δεύτερη κατηγορία έχουμε τοποθετήσει ενήλικα παιδιά, είναι αφενός μεν για να έχουμε την πλήρη συγκατάθεσή τους και αφετέρου για να είμαστε όσον το δυνατό πιο σίγουροι ότι κατανοούν την έννοια της κακοποίησης. Μέρος του δείγματος συνιστούν κακοποιημένα παιδιά ή κακοποιητικοί γονείς από το Αιγινήτειο Νοσοκομείο. Το υπόλοιπο δείγμα είναι τυχαίο καθώς τα ερωτηματολόγια δόθηκαν και σε συμμετέχοντες που δεν ανήκουν στους χώρους της Υγείας. Στην κατηγορία των γονέων συμμετέχει ο ένας γονέας της κάθε οικογένειας (ή ο πατέρας ή η μητέρα). Οι γονείς ήταν 65 με μέσο όρο ηλικίας 49 έτη και τα ενήλικα παιδιά ήταν 60 με μέσο όρο ηλικίας 29. Το συνολικό δείγμα αποτελείτο από 125 άτομα με μέσο όρο ηλικίας 39 έτη.

Μέσα Συλλογής Δεδομένων

Για την έρευνα λοιπόν χρησιμοποιήθηκαν εκτός από το δημογραφικό ερωτηματολόγιο, έξι ερωτηματολόγια, έτσι ώστε να ελεγχθούν οι υποθέσεις μας.

Δημογραφικό ερωτηματολόγιο. Για τα δημογραφικά στοιχεία της έρευνας χρησιμοποιήθηκε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο, το οποίο περιλαμβάνει τα προσωπικά στοιχεία των ερωτηθέντων όπως: φύλο, ηλικία, επάγγελμα, οικογενειακή κατάσταση, μορφωτικό επίπεδο.

Ερωτηματολόγιο αυτονομίας GCOS. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα για να διαπιστώσουμε την αυτονομία των γονέων είναι το General Causality Orientations Scale (Deci & Ryan, 1985) σε μετάφραση, που περιλαμβάνει 17 ερωτήσεις για αυτόνομο, ελεγχόμενο ή απρόσωπο προσανατολισμό και η βαθμολόγησή του γίνεται σε 7βάθμια κλίμακα (καθόλου πιθανό- πάρα πολύ πιθανό). Είναι σταθμισμένη στα ελληνικά δεδομένα (Sakalaki, 2012).

Ερωτηματολόγιο MSDS (Sakalaki, Richardson, & Fousiani, 2016). Αυτή η κλίμακα μετράει την αυτό-απανθρωποποίηση. Δηλαδή την απανθρωποποίηση του εαυτού. Αποτελείται από 14 λήμματα.

Κλίμακα Συναισθημάτων Ως Προς Το Στόχο Απανθρωποποίησης (Sakalaki., Richardson, & Fousiani, 2016). Έχουν συμπεριληφθεί μόνο οκτώ αρνητικά συναισθήματα (όπως λύπη, θυμός, ταπείνωση) και όχι θετικά συναισθήματα, καθώς μόνο αυτά εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της έρευνας. Αυτά τα συναισθήματα οι συμμετέχοντες καλούνται να τα αποδώσουν σε ένα κακοποιημένο παιδί (κατά πόσο τα αισθάνεται ένα κακοποιημένο παιδί)

Κλίμακα Επιθέτων Ως Προς Το Στόχο Απανθρωποποίησης (Sakalaki., Richardson, & Fousiani, 2016). Μικτή κλίμακα με ανιμαλιστικά και μηχανιστικά χαρακτηριστικά. Αποτελείται από έξι ζευγάρια επιθέτων (πχ. ψυχρός-με ζεστασιά, ενστικτώδης-ορθολογικός), όπου οι συμμετέχοντες καλούνται να τα αποδώσουν σε ένα κακοποιημένο παιδί.

Ερωτηματολόγιο Κακοποίησης. Το ερωτηματολόγιο κακοποίησης είναι αυτοσχέδιο και εμπνευσμένο εν μέρει από το Conflict Tactic Scale. Αποτελείται στην ουσία από δύο ερωτηματολόγια, όπου το ένα συμπληρώνεται από γονείς και το άλλο

από κακοποιημένα παιδιά. Τα ερωτήματα στα δύο αυτά ερωτηματολόγια είναι προσαρμοσμένα έτσι ώστε να προσεγγίζουν θέματα κακοποίησης ή παραμέλησης αφενός μεν από την πλευρά των κακοποιητικών γονέων και αφετέρου από την πλευρά των κακοποιημένων παιδιών. Τα ερωτήματα που θέτονται στους συμμετέχοντες άπτονται και των τεσσάρων μορφών κακοποίησης. Επίσης χρησιμοποιήθηκε και ένα ερωτηματολόγιο κακοποίησης του τμήματος Ψυχολογίας του Α.Π.Θ.

Ερωτηματολόγιο Επιθετικότητας και Κατεύθυνσης της Επιθετικότητας (HDHQ των Caine et al., 1967). Το ερωτηματολόγιο αυτό μετράει την επιθετικότητα ως στάση. Αφορά σ έναν τρόπο μέτρησης ευρέος φάσματος από πιθανές εκδηλώσεις της επιθετικότητας. Αντανακλά την ετοιμότητα για απάντηση με εχθρική συμπεριφορά και μια τάση εκτίμησης των προσώπων, συμπεριλαμβανομένου και του εαυτού, με τρόπο δυσμενή και αρνητικό. Τα αποδεκτά πρότυπα για την συνολική επιθετικότητα σε φυσιολογικό πληθυσμό είναι ανάμεσα σε 12 έως 14, αλλά υψηλότερα όρια έχουν επίσης προστεθεί (McPherson, 1988). Για τις ανάγκες της ερευνάς μας χρησιμοποιήθηκαν μόνο οι προτάσεις που εξέφραζαν επιθετικότητα προς τους άλλους και όχι οι προτάσεις που περιείχαν επιθετικότητα προς τον εαυτό.

Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Η συλλογή των ερευνητικών δεδομένων έγινε σε διάστημα 5 περίπου μηνών. Τα ερωτηματολόγια χορηγήθηκαν σε δύο ομάδες με την διαφορά ότι όσον αφορά την κακοποίηση στην πρώτη ομάδα δόθηκαν τα ερωτηματολόγια για τους γονείς ενώ στην δεύτερη ομάδα τα ερωτηματολόγια για τους ενήλικες- παιδιά.

Αξιοπιστία Δεικτών και Κλιμάκων

Ο έλεγχος αξιοπιστίας, άρα και εσωτερικής εγκυρότητας των μεταβλητών της έρευνας ήταν σε γενικές γραμμές ο επιθυμητός. Αρχικά, ελέγχθηκε η κατασκευή του συνολικού δείκτη της μεταβλητής της κακοποίησης, η οποία αποτελείτο από 13 λήμματα και μάλιστα έχει ελεγχθεί ως αξιόπιστη και σε παλαιότερη μελέτη (Sakalaki., Richardson, & Fousiani, 2016). Παρά τα πολλά λήμματα που συνθέτουν την εν λόγω κλίμακα, ο δείκτης αξιοπιστίας ήταν πολύ πάνω από απλά ικανοποιητικός, $\alpha = .94$, κάτι που μας έκανε να πούμε με βεβαιότητα πως η αξιοπιστία της κατασκευής έχει συνολικά ένα πολύ έγκυρο αποτέλεσμα μέτρησης. Εν συνεχεία, υπολογίστηκε σε επαρκώς ικανοποιητικά επίπεδα η αξιοπιστία δύο άλλων δεικτών για την έρευνά μας, αυτών της αυτό-απανθρωποποίησης και της επιθετικότητας. Αρχικά, η αυτό-απανθρωποποίηση, αποτελούμενη στη μέτρησή μας από 14 λήμματα, δεν αποδείχθηκε παρά οριακά αξιόπιστη ωστόσο είχε μία δεδομένη επάρκεια ($\alpha = .52$). Άλλωστε, αν αναλογιστεί κανείς τα πολλά λήμματα καθώς και την εννοιολογική βαρύτητα που συνθέτουν την εν λόγω μεταβλητή, θα καταλήξει πως ο δείκτης της αυτό-απανθρωποποίησης μπορεί να συνθέσει επαρκώς τα ερωτήματα που τον αποτελούν και να φέρει πιο αξιόπιστα αποτελέσματα και σε επαναληπτικές μετρήσεις ανάλογα με αυτά προηγούμενων έγκυρων μελετών, όπου η αξιοπιστία ήταν στα επίπεδα του $\alpha = .70$ (Haslam, 2006). Τέλος, υψηλή αξιοπιστία έδειξε να έχει η κατασκευή της μεταβλητής της επιθετικότητας, με $\alpha = .71$, επιβεβαιώνοντάς πως η επιλογή των 18 λημμάτων για να αποτελέσουν τις χαρακτηριστικότερες μετρήσεις ("Μερικές φορές μου αρέσει να πληγώνω πρόσωπα που αγαπώ", "Μερικές φορές πειράζω τα ζώα", "Μερικές φορές έχω έντονα την τάση να κάνω κάτι βλαβερό και συγκλονιστικό") για την συγκεκριμένη έρευνα ήταν από

τις καταλληλότερες (για την αξιοπιστία των τριών μεγάλων δεικτών Βλέπε πίνακα 1.1).

Αποτελέσματα

Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών

Στο δείγμα των γονέων (αυτοαпанθρωποποίηση, κακοποίηση και απανθρωποποίηση προς τα παιδιά, επιθετικότητα και δείκτες προσανατολισμού)

Το επιμέρους δείγμα των γονέων δεν φάνηκε να επιβεβαιώνει σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών, καθώς σχεδόν καμία από τις μεταβλητές απανθρωποποίησης προς τα παιδιά δεν συσχετίστηκε σε επίπεδο σημαντικότητας με τις υπόλοιπες μεταβλητές και αντίστοιχα. Το μόνο εύρημα σημαντικής συσχέτισης στο δείγμα των γονέων ήταν η θετική συσχέτιση μεταξύ των αποκλειστικά ανθρώπινων συναισθημάτων και των πρωτογενών συναισθημάτων, δηλαδή συναισθημάτων που είναι ανιμαλιστικά και σχετίζονται με τον απανθρωποποιητικό τρόπο που είχαν την τάση να μεταχειρίζονται τα παιδιά τους. Με άλλα λόγια, παραδόξως οι γονείς συνδέουν έντονα από τη μία τα δευτερογενή, ανθρώπινα συναισθήματα και από την άλλη τα ανιμαλιστικά συναισθήματα απέναντι στα παιδιά τους, ($r = .38, p < 0.005$) (Πίνακας 2.2).

Στο δείγμα των ενήλικων (που απαντούν ως παιδιά: αυτό-αпанθρωποποίηση, επιθετικότητα, κακοποίηση των παιδιών από γονείς και απανθρωποποίηση και δείκτες προσανατολισμού)

Το επιμέρους δείγμα των παιδιών, σε αντίθεση με αυτό το γονέων, παρείχε χρήσιμα συμπεράσματα για τις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της μελέτης. Αρχικά, η επιθετικότητα συνδέθηκε θετικά με την αυτό-αпанθρωποποίηση, δίνοντας μας ένα πρώτο αποτέλεσμα σχετικά με το πως τα παιδιά που είναι πιο επιθετικά είναι και περισσότερο αυτό-αпанθρωποποιητικά ($r = .44, p < 0.005$) αλλά και με την κακοποίηση που έχουν υποστεί από τους γονείς τους ($r = .32, p < 0.05$), συμπεραίνοντας πως τα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί είναι και αυτά με τη σειρά τους πιο αυτό-αпанθρωποποιητικά. Ακόμα, θετική σχέση είχαν και η κακοποίηση με την επιθετικότητα, πράγμα που σημαίνει πως όσο περισσότερη κακοποίηση έχουν προσλάβει τα παιδιά, τόσο περισσότερο επιθετικά καταλήγουν να είναι σαν ενήλικες ($r = .29, p < 0.05$). Οι διαστάσεις αυτές, συσχετιζόμενες θετικά, επιβεβαιώνουν εν μέρει τις υποθέσεις της μελέτης, καθώς αποδεικνύεται πως στο δείγμα των παιδιών σχετίζονται οι αρνητικές διαστάσεις της επιθετικότητας, της κακοποίησης που έχουν προσλάβει από τους γονείς και της αυτό-αпанθρωποποίησής τους. Ακόμα, η αυτό-αпанθρωποποίηση, πέρα από τις θετικές συσχετίσεις που είχε με την επιθετικότητα και την κακοποίηση των ενήλικων που απαντούν ως παιδιά, συσχετίστηκε αρνητικά με τον ελεγχόμενο προσανατολισμό ($r = -.29, p < 0.05$). Οι συσχετίσεις αυτές επιβεβαιώνουν τον αρνητικό τρόπο που αντιλαμβάνονται τη διάσταση της αυτό-αпанθρωποποίησης τα ενήλικα παιδιά, αφού όσο αυξάνεται η τάση τους για αυτό-αпанθρωποποίηση, μειώνεται ο βαθμός του ελεγχόμενου προσανατολισμού τους. Τέλος, η ανθρώπινη φύση (μηχανιστική απανθρωποποίηση που έχουν δεχτεί ως παιδιά) συνδέεται αρνητικά με τα δευτερογενή συναισθήματα ($r = -.30, p < 0.05$), πράγμα που επιβεβαιώνει τις μεταξύ τους αντιθέσεις, καθώς όσο πιο πολλά δευτερογενή συναισθήματα έχει βιώσει ένα παιδί τόσο λιγότερο μηχανιστικά απανθρωποποιητικό είναι. Ακόμα, η κακοποίηση συνδέεται αρνητικά με την έννοια

των ανθρώπινων μοναδικών συναισθημάτων των παιδιά ($r = -.360, p < 0.005$), κάτι που σημαίνει πως πραγματικά υπάρχει αντιθετική διάσταση μεταξύ ενός παιδιού που έχει δεχτεί κακοποίηση και της πτυχής των ανθρώπινων συναισθημάτων του.

Συνολικά, στο δείγμα των παιδιών, οι συσχετίσεις ανταποκρίνονται κατά ένα μεγάλο μέρος στις υποθέσεις της μελέτης και επιβεβαιώνουν τις προσδοκίες για περαιτέρω αποτελέσματα. (Πίνακας 2.3).

Έλεγχος των Υποθέσεων με Ανάλυση Παλινδρόμησης

Πρόβλεψη Αυτό-απανθρωποποίησης

Προκειμένου να ελεγχθεί η αυτό-απανθρωποποίηση σε σχέση με τις μεταβλητές της μελέτης πραγματοποιήθηκε ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης για να διερευνηθεί ένα μοντέλο με προβλεπτική δύναμη σε σχέση με την αυτό-απανθρωποποίηση στα δείγματα ενήλικων παιδιών και γονέων. Χωρίζοντας το δείγμα σε επιμέρους δείγματα γονέων και παιδιών όμως, παρατηρείται διαφορά και στην προβλεπτικότητα του μοντέλου για την αυτό-απανθρωποποίηση αλλά και στις μεταβλητές που καθορίζουν την αυτό-απανθρωποποίηση ως εξαρτημένη μεταβλητή. Για παράδειγμα, ως προς τους γονείς, το μοντέλο πρόβλεψης της αυτό-απανθρωποποίησης δεν είναι σημαντικό, ενώ καμία από τις μεταβλητές δεν προβλέπει επαρκώς την αύξηση ή τη μείωση των επιπέδων αυτό-απανθρωποποίησης (Πίνακας 5). Πάντως αυτή η εκδοχή αποτελεσμάτων, ούτε επιβεβαιώνει ούτε ματαιώνει κάποια από τις υποθέσεις μας, καθώς η αύξηση της αυτό-απανθρωποποίησης των γονέων, δεν αναμενόταν τόσο ενδεικτική ειδικά σε σχέση με τις τάσεις τους να είναι επιβλητικοί ή περισσότερο ενστικτώδης απέναντι στα παιδιά τους. Αντίθετα, είχαμε υποθέσει πως η αυτό-απανθρωποποίηση μπορεί να ήταν ενδεικτική αλλαγών της αρνητικής συμπεριφοράς ή των άσχημων συναισθημάτων

των ενήλικων που απάντησαν ως παιδιά. Εν τέλει, στο δείγμα των ενήλικων παιδιών, αυτό που φάνηκε ήταν πως το μοντέλο πρόβλεψης της αυτό-αпанθρωποποίησης ήταν σημαντικό, με ισχυρή προβλεπτική δύναμη (επεξήγηση του 38% της συνολικής διακύμανσης της τιμής της αυτό-αпанθρωποποίησης), άρα το σύνολο των προβλεπτικών παραγόντων επαρκεί για να βγάλουμε κάποια σημαντικά συμπεράσματα τουλάχιστον για τα παιδιά και τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουν την αυτό-αпанθρωποποίηση σε σχέση με τις υπόλοιπες μεταβλητές μας, $F(11, 59) = 2.8, p = 0.008$ και $R^2 = .25, p < 0.05$. Συνολικά, η μεταβλητή της επιθετικότητας προβλέπει οριακά σημαντική αύξηση στα επίπεδα ενίσχυσης της αυτό-αпанθρωποποίησης ($\beta = .27, p = 0.05$), σε βαθμό μάλιστα που επιβεβαιώνει το γεγονός πως όσο πιο επιθετικές τάσεις έχουν τα παιδιά, τόσο περισσότερο αυτό-αпанθρωποποιητικά είναι. Σε αυτό το σημείο καλό θα ήταν να σταθούμε περισσότερο, γιατί αποδεικνύεται πως τελικά η επιθετική συμπεριφορά από πλευράς των παιδιών, πιθανότατα να συνδέεται και με αυτό-βλαπτικές τάσεις από μέρους των παιδιών στην ενήλικη ζωή τους. Από την άλλη, δεδομένη αρνητική σχέση υφίσταται μεταξύ της αυτόαпанθρωποποίησης και του προσανατολισμού ελέγχου, άρα αυξημένα επίπεδα ελέγχου μειώνουν την αυτοαпанθρωποποίηση στα παιδιά ($\beta = -.29, p < 0.05$), ενώ αρνητική προβλεπτική σχέση έχει η αυτοαпанθρωποποίηση με τα συναισθήματα που προσέλαβαν από τους γονείς και είναι αποκλειστικά ανθρώπινα, δηλαδή τα δευτερογενή συναισθήματα ($\beta = -.27, p = 0.05$), συνεπώς με την πλέον ανθρώπινη διάσταση από τις μετρήσεις μας.

Κατά συνέπεια, μόνο στα παιδιά και όχι τόσο στους γονείς, εξαρτάται η αυτοαпанθρωποποίηση από το σύνολο των μεταβλητών που διερευνήθηκαν, ενώ ειδικά ως προς τα παιδιά, οι αυξημένες επιθετικές τάσεις που έχουν φαίνεται να προβλέπουν συνεπώς τα επίπεδα της ίδιας τους της απανθρωποποίησης. Ακόμα, στο

δείγμα των παιδιών αρνητική πρόβλεψη της αυτοαπανθρωποποίησης αποτελούν από τη μία ο προσανατολισμός ελέγχου και από την άλλη τα δευτερογενή συναισθήματα που προσέλαβαν από τους γονείς επιβεβαιώνοντας ένα μέρος των υποθέσεων της μελέτης. Τέλος, σε σχέση με την υπόθεσή μας, ότι η έλλειψη της αυτονομίας ενδέχεται να προβλέπει περισσότερη αυτοαπανθρωποποίηση στα παιδιά, το εύρημα αυτό δεν επιβεβαιώθηκε ($\beta = -.02, p > 0.05$, βλέπε πίνακα 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ

4

ΠΙΝΑΚΑΣ

5

Έλεγχος ανεξάρτητων δειγμάτων ως προς την απανθρωποποίηση (παιδιά - γονείς)

Αναφορικά με τις διαφορές γονιών και παιδιών, ο έλεγχος ανεξάρτητων δειγμάτων φανέρωσε όντως διαφορές μεταξύ των δύο ισόποσων ομάδων, καθώς, σε πλήρη ευθυγράμμιση με τις υποθέσεις μας, οι γονείς προβάλλονται ως περισσότερο απανθρωποποιητικοί σε σχέση με το αντίστοιχο δείγμα των ενήλικων παιδιών.

Αρχικά, οι γονείς δήλωσαν υψηλότερα επίπεδα κακοποίησης απέναντι στα παιδιά από ότι τα παιδιά προσέλαβαν από τους γονείς τους, ($MO = 4.2 - 3.5$), $t(123) = -14.5, p < 0.001$, αλλά και αυτοαπανθρωποποίησης ($MO = 4 - 3.6$), $t(123) = -3.7, p < 0.005$.

Αυτό το εύρημα αποδεικνύει την τάση των γονιών να είναι σαφώς πιο κυριαρχικοί σε σχέση με τα παιδιά τους, την τάση των παιδιών να μην αντιλαμβάνονται κάτι τέτοιο στον ίδιο βαθμό, αλλά και το γεγονός πως οι γονείς είναι ιδιαίτερα απανθρωποποιητικοί με τον ίδιο τους τον εαυτό (βλέπε Πίνακα 3.2). Ακόμα, οι γονείς έδειξαν υψηλότερα επίπεδα προσανατολισμού ελέγχου ($MO = 4.2 - 3.3$), $t(123) = -3.1, p < 0.005$ και προσανατολισμού αυτονομίας σε σχέση με τα παιδιά ($MO = 4.1 -$

3.3), $t(123) = -2.6$, $p < 0.05$, αλλά και χαμηλότερα επίπεδα απρόσωπου προσανατολισμού ($MO = 3.1 - 4$), $t(123) = 3.6$, $p < 0.001$. Τελικά, οι γονείς απέδειξαν βάσει αυτών των αποτελεσμάτων πως διατηρούν τον προσανατολισμό ελέγχου και αυτονομίας σε πολύ υψηλότερο επίπεδο σε σχέση με τα παιδιά, πράγμα που αποδεικνύει κατά ένα τρόπο την ξεκάθαρη τάση τους για μία πιο κυριαρχική, ελεγκτική διάθεση εντός των συνόρων της οικογένειας, αλλά και της ελεγκτικής οργάνωσης του τρόπου ζωής τους. Ο ρόλος των παιδιών αποδεικνύεται πιο παθητικός και χωρίς τάσεις απανθρωποποίησης, ή προσανατολισμού αυτονομίας και ελέγχου, ενώ, διαφαίνεται η τάση τους για έναν αρκετά πιο απρόσωπο προσανατολισμό. Τέλος, σε πλήρη ευθυγράμμιση με μία από τις βασικές μας υποθέσεις, οι γονείς, καταδεικνύουν υψηλά επίπεδα ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης προς τα παιδιά, καθώς εκτίμησαν σημαντικά υψηλότερα επίπεδα πρωτογενών συναισθημάτων, σε σχέση με αυτό που εκτίμησαν οι ενήλικες που απάντησαν ως παιδιά ($MO = 4.6 - 3.9$), $t(123) = -4.2$, $p < 0.001$ (Πίνακας 3). Αντιθέτως, οι ενήλικες-παιδιά στη μόνη περίπτωση που διακρίνουν ισχυρότερη απανθρωποποίηση από τους γονείς, από ότι εκτιμούν εκείνοι προς αυτά είναι η μηχανιστική απανθρωποποίηση ($MO = 5.1 - 4.6$, $p < 0.05$). Αυτό το εύρημα, αν και έρχεται σε αντίθεση με τις υποθέσεις της μελέτης, φέρει αυτή τη μορφή απανθρωποποίησης ως την πλέον έκδηλη μεταξύ των βιωμάτων των παιδιών και είναι πιθανό να έχει ιδιαίτερες θεωρητικές προεκτάσεις. Συμπερασματικά, ο γονεϊκός ρόλος φέρει όντως τους γονείς σε μία θέση πιο απανθρωποποιητική, ελεγκτική και αυτόνομη σε σχέση με τον ρόλο των παιδιών ή ακόμα καλύτερα σε σχέση με αυτά που προσλαμβάνουν τα παιδιά από τους γονείς του, επιβεβαιώνοντας πλήρως τις υποθέσεις μας. Άλλωστε, διαφορές ως προς την εκτίμηση των δευτερογενών συναισθημάτων δεν αποδόθηκαν μεταξύ παιδιών και γονιών, συνεπώς έχουμε ενδείξεις για διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων μόνο ως

προς τα πρωτογενή, απανθρωποποιητικά και όχι τόσο ως προς τα δευτερογενή και ανθρώπινα συναισθήματά τους. Τέλος, αν και το φύλο ή το μορφωτικό επίπεδο δεν αποτελούν σημαντικές μεταβλητές ελέγχου και δεν απασχολούν καίρια τις αναζητήσεις της εν λόγω έρευνας, αξίζει να σημειωθεί πως άνδρες και γυναίκες δεν έδειξαν καμία διαφορά ως προς τις βίαιες, ελεγκτικές, ανιμαλιστικές ή ανθρώπινες εκτιμήσεις τους (πίνακας 2.5). Το μορφωτικό επίπεδο δεν επηρέασε τα επίπεδα της απανθρωποποίησης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.5

Παιδιά, ηλικία και ανιμαλιστική απανθρωποποίηση, αυτόνομος προσανατολισμός

Στο δείγμα των παιδιών, η ανιμαλιστική απανθρωποποίηση δεν προβλέπεται από την ηλικία, συνεπώς δεν επιβεβαιώνεται η υπόθεση πως τα μικρότερα παιδιά βιώνουν περισσότερα πρωτογενή συναισθήματα από τους γονείς σε σχέση με τα μεγαλύτερα ($\beta = .093$, $p > 0.05$, Πίνακας 4.1). Ακόμα, ούτε η συμπληρωματική υπόθεση επιβεβαιώθηκε, καθώς τα προσλαμβανόμενα από τους γονείς, δευτερογενή συναισθήματα δεν εκτιμώνται ως συχνότερα στα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας ($\beta =$

.030, $p > 0.05$, Πίνακας 4.3). Τέλος, η υπόθεση πως τα παιδιά με λιγότερο αυτόνομο προσανατολισμό θα είναι όλο και περισσότερο αυτόαπανθρωποποιητικά, δεν επιβεβαιώθηκε, καθώς δεν υπήρχε καμία προβλεπτική τάση του προσανατολισμού της αυτονομίας, σε σχέση με την αυτοαπανθρωποποίηση ($\beta = -.047$, $p > 0.05$, Πίνακας 4).

ΠΙΝΑΚΕΣ 4 και 4.1

ΠΙΝΑΚΕΣ 4.2 και 4.3

Γονείς, αυτονομία, ανιμαλιστική απανθρωποποίηση, επιθετικότητα

Η υπόθεσή μας πως η αυτονομία και η απανθρωποποίηση συνδέονται, δεν επιβεβαιώνεται στο δείγμα των γονιών ήδη από τις μεταξύ τους συσχετίσεις, αφού όπως και τα παιδιά, έτσι και οι γονείς δεν φαίνεται να είναι με κάποιο τρόπο πιο ανιμαλιστικοί, ή μηχανιστικοί, όταν αυξάνεται η προσωπική τους αυτονομία (Πίνακας 2.2). Επίσης, ούτε οι επιθετικές τάσεις των γονιών σχετίζονται με υψηλότερη τάση για κακοποίηση σε βάρος των παιδιών, αφού η μεγαλύτερη τάση για επιθετικότητα δεν σχετίστηκε με υψηλότερη τάση κακοποίησης ούτε όμως και με υψηλά επίπεδα μηχανιστικής ή ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης (Πίνακας 2.2).

Πρόβλεψη Μηχανιστικής – Ανιμαλιστικής Απανθρωποποίησης, παιδιά / γονείς

Είτε στο δείγμα των γονιών, είτε σε αυτό των παιδιών δεν βρέθηκαν πολλές μεταβλητές που να προβλέπουν επαρκώς είτε την ανιμαλιστική είτε την μηχανιστική απανθρωποποίηση και τελικά τα μοντέλα δεν ήταν στατιστικά σημαντικά (Πίνακες 4.1, 5.3). Ωστόσο, στην περίπτωση των παιδιών η έντονη επιθετικότητα προέβλεπε σημαντικά υψηλότερα επίπεδα προσλαμβανόμενης ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης

($\beta = .34, p < 0.05$), άρα όσο πιο επιθετικά ήταν τα παιδιά τόσο πιο ανιμαλιστικές οι τάσεις που προσέλαβαν από τους γονείς τους, επιβεβαιώνοντας εν μέρει τις υποθέσεις μας για την έντονη προβλεπτική σχέση μεταξύ των δύο αυτών μεταβλητών. Ακόμα, οι ενήλικες ανακαλώντας εαυτό ως παιδιά, συνέδεσαν αρνητικά τα δευτερογενή συναισθήματα με την μηχανιστική απανθρωποποίηση που προσέλαβαν από τους γονείς, αφού υψηλότερη τάση ανθρώπινης συναισθηματικής μεταχείρισης από τους γονείς τους, προέβλεπε σημαντικά χαμηλότερη μηχανιστική απανθρωποποίηση ($\beta = -.37, p < 0.05$, Πίνακας 4.2). Οι υπόλοιπες ωστόσο μεταβλητές που διερευνήθηκαν δεν προέβλεπαν είτε την ανιμαλιστική είτε την μηχανιστική απανθρωποποίηση σχετικά με τις εκτιμήσεις του δείγματος των ενήλικων που απαντούν ως παιδιά. Αναφορικά με το δείγμα των γονιών, σε αντίθεση με τις υποθέσεις της μελέτης, η ανιμαλιστική και η μηχανιστική απανθρωποποίηση δεν προβλέπονταν από τις υπόλοιπες μεταβλητές, ανοίγοντας ένα θέμα συζήτησης για τον τρόπο με τον οποίο οι γονείς απάντησαν τελικά στα ερωτήματα των κλιμάκων, ειδικά σε σχέση με την κακοποίηση ή την επιθετικότητα. Πάντως, ένα παράδοξο εύρημα, που φανερώνει την ιδιαίτερη ιδιοσυγκρασία του δείγματος των γονιών είναι η σχέση ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης και δευτερογενών συναισθημάτων. Πιο συγκεκριμένα, τα πρωτογενή συναισθήματα με τα οποία μεταχειρίζονταν οι γονείς τα παιδιά τους, προέβλεπαν ταυτόχρονα υψηλότερα επίπεδα δευτερογενών συναισθημάτων ($\beta = .385, p < 0.005$), ένα εύρημα που χρήζει μάλλον περαιτέρω σχολιασμού, ο οποίος όμως δεν εμπίπτει στην θεωρητική βάση των υπόλοιπων συμπερασμάτων.

Συζήτηση

Από τα αποτελέσματα της έρευνας φάνηκε ότι οι μεταβλητές της μελέτης συνδέονταν καλύτερα με τον τρόπο που απάντησαν τα παιδιά, δηλαδή σημαντικά αποτελέσματα μας έδωσαν κυρίως οι ενήλικες-παιδιά και όχι οι γονείς (κάτι που θα συζητηθεί και πιο κάτω στους περιορισμούς της έρευνας). Παρόλο που δεν επιβεβαιώθηκαν όλες οι υποθέσεις μας, ωστόσο προέκυψαν ενδιαφέροντα ευρήματα.

Η πρώτη μας υπόθεση πως τα παιδιά απανθρωποποιούνται περισσότερο ανιμαλιστικά επιβεβαιώθηκε, ίσως επειδή λόγω ηλικίας είναι πιο κοντά στα ζώα (χωρίς να τους αποδίδετε δηλαδή η ανθρώπινη μοναδικότητα). Το ενδιαφέρον που προέκυψε είναι το γεγονός πως τα παιδιά προσελάμβαναν πιο έντονα μηχανιστική απανθρωποποίηση από τους γονείς τους και εκεί διαφοροποιήθηκαν σε σχέση με τα άλλα αποτελέσματα των γονέων που φάνηκε ότι απανθρωποποιούν ανιμαλιστικά τα παιδιά τους. Αυτό είναι παράδοξο καθώς η μηχανιστική απανθρωποποίηση είναι από ίσο προς ίσο απανθρωποποίηση, καθώς ο γονιός του αρνείται την ανθρώπινη φύση του παιδιού, ενώ στην ανιμαλιστική απανθρωποποίηση οι γονείς υποτιμούν πιο πολύ τα παιδιά πιστεύοντας ότι απευθύνονται σε κατώτερα όντα. Συνεπώς θα περιμέναμε τα παιδιά να αντιλαμβάνονται περισσότερο την ανιμαλιστική απανθρωποποίηση και όχι τόσο την μηχανιστική. Επίσης τα παιδιά που δέχθηκαν πιο υψηλή ανιμαλιστική απανθρωποποίηση είναι σήμερα πιο επιθετικά κι αυτό πιθανόν να εξηγείται γιατί οι γονείς με το να τους φέρονται (ασυνείδητα) μη αναγνωρίζοντας τους τα αποκλειστικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά τους, αύξησαν και τα αρνητικά τους συναισθήματα όπως ο θυμός και η επιθετικότητα ή η βία.

Η δεύτερη υπόθεσή μας πως οι λιγότερο αυτόνομοι ή και μη αυτόνομοι γονείς, απανθρωποποιούν περισσότερο τα παιδιά τους, δεν επιβεβαιώθηκε. Οι γονείς

φάνηκε πως έχουν ελεγχόμενο προσανατολισμό ενώ τα παιδιά εμφάνισαν απρόσωπο προσανατολισμό. Επομένως δεν υπήρξε συσχέτιση της αυτονομίας με την απανθρωποποίηση στο δείγμα των γονέων. Αυτό έχει να κάνει με το συνολικό δείγμα των γονέων που δεν μας απέδωσε γενικότερα καλά αποτελέσματα. Ο απρόσωπος προσανατολισμός των παιδιών θα μπορούσε να δικαιολογηθεί με το ότι όταν ένα παιδί έχει κακοποιηθεί στην συνέχεια της ζωής του ίσως να δυσκολεύεται να πάρει ευθύνες και αποφάσεις. Ο ελεγχόμενος προσανατολισμός που βρέθηκε στο δείγμα των γονέων προφανώς έχει να κάνει με τον τρόπο που οι ίδιοι μεγάλωσαν και θα ήταν ενδιαφέρον σε μελλοντική έρευνα μόνο για γονείς να δούμε συγκεκριμένα κατά πόσο οι γονείς που έχουν υποστεί οι ίδιοι απανθρωποποίηση, απανθρωποποιούν τα παιδιά τους.

Η τρίτη μας υπόθεση πως όσο πιο επιθετικοί είναι οι γονείς προς τα παιδιά τους τόσο περισσότερο θα τα κακοποιούν, δεν επιβεβαιώθηκε στο δείγμα των γονέων. Γενικά οι γονείς δεν φάνηκαν τόσο κακοποιητικοί όσο περιμέναμε κι αυτό έχει να κάνει και με το ερωτηματολόγιο. Ίσως επειδή οι ερωτήσεις ήταν πολύ ξεκάθαρες (πχ. αν έχουν σεξουαλική σχέση με το παιδί τους) ,οι ίδιοι να μην απαντούσαν απόλυτα ειλικρινά. Βέβαια αυτό θα μπορούσε να εξηγηθεί με το ότι η επιθετικότητα δεν καταλήγει κατ' ανάγκη σε επιθετική πράξη που είναι η κακοποίηση.

Στις συγκρίσεις μεταξύ γονέων και παιδιών, οι γονείς είναι σαφώς πιο απανθρωποιητικοί προς τα παιδιά αλλά και πιο αυτό-απανθρωποποιητικοί. Αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί καθώς στους γονείς που ασκούν την απανθρωποποίηση μπορεί να λειτουργεί σε έναν βαθμό η αυτολογκρισία και να καταλαβαίνουν ότι αυτό που κάνουν δεν είναι σωστό ή θα μπορούσε να εξηγηθεί με το ότι μπορεί να

αναπαράγουν από την δική τους οικογένεια ένα μοτίβο απανθρωποποίησης το οποίο να περνά από γενιά σε γενιά.

Ως προς την τέταρτη υπόθεσή μας, η συσχέτιση των παιδιών που απανθρωποποιούνται με την λιγότερη αυτονομία επιβεβαιώθηκε στατιστικά σημαντικά καθώς φάνηκε ότι τα παιδιά έχουν απρόσωπο προσανατολισμό. Σίγουρα ο απρόσωπος προσανατολισμός σημαίνει έλλειψη κινήτρων και άρα όχι αυτονομία. Τα παιδιά φαίνεται να μην έχουν ελεγχόμενο προσανατολισμό, πράγμα που δείχνει πως τελικά τα παιδιά που απανθρωποποιούνται γίνονται πιο άβουλα και παθητικά, χωρίς να αναλαμβάνουν ευθύνες και να παίρνουν αποφάσεις.

Η απανθρωποποίηση συσχετίστηκε αρνητικά με τον ελεγχόμενο προσανατολισμό, δηλαδή όσο μεγαλύτερη απανθρωποποίηση δέχονταν τα παιδιά τόσο λιγότερο ελεγχόμενο προσανατολισμό είχαν πράγμα που δεν συνάδει με τις υποθέσεις μας καθώς θα περιμέναμε θετική συσχέτιση, δηλαδή τα παιδιά που έχουν δεχτεί απανθρωποποίηση από τους δικούς τους ανθρώπους να είναι λιγότερο αυτόνομα. Άρα η πέμπτη μας υπόθεση δεν επιβεβαιώθηκε.

Επιβεβαιώθηκε η έκτη μας υπόθεση ,ότι όσο περισσότερη κακοποίηση δέχεται ένα παιδί τόσο πιο επιθετικό θα είναι, καθώς συσχετίσεις και προβλεπτικές τάσεις αποδείχθηκαν καθαρά στο δείγμα των παιδιών μεταξύ της αυτοαπανθρωποποίησης και της επιθετικότητας, δηλαδή όσο πιο επιθετικά είναι τα παιδιά τόσο πιο αυτό-απανθρωποποιητικά είναι. Επίσης η επιθετικότητα συσχετίστηκε θετικά με την κακοποίηση από τους γονείς και με την απανθρωποποίηση, πράγμα που δείχνει πως όσο περισσότερο έχουν κακοποιηθεί από τους γονείς τους τα παιδιά τόσο πιο επιθετικά γίνονται στην ενήλικη ζωή τους και πιο απανθρωποποιητικά. Αυτό εξηγείται από την θεωρία του Bandura για την μάθηση

μέσω μίμησης προτύπου. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει από τη θεωρία, οι καινούργιες μορφές κακοποίησης όπως το "witnessing" που ανοίγει την έννοια της κακοποίησης και δείχνει ότι η οποιαδήποτε έκθεση σε βία και επιθετική συμπεριφορά επηρεάζει και καθοδηγεί την μετέπειτα συμπεριφορά των παιδιών.

Περιορισμοί

Υπήρξαν δυσκολίες σε αυτήν την έρευνα όσον αφορά την συμπλήρωση των ερωτηματολογίων καθώς παρατηρήθηκε ότι οι γονείς απάντησαν λίγο μη αναμενόμενα και ίσως γι αυτό δεν βρέθηκαν τόσες συσχετίσεις / προβλέψεις όσες στα παιδιά. Επειδή στα ερωτηματολόγια της κακοποίησης και της επιθετικότητας οι διατυπώσεις των ερωτήσεων παραήταν άμεσες για να απαντηθούν απόλυτα ειλικρινά από τους γονείς, ειδικά δε από αυτούς που φέρουν ενοχικά τις απανθρωποποιητικές τους πράξεις. Κάποιοι γονείς δεν απαντούσαν την αλήθεια (πχ. γονιός που ήταν γνωστό από το φάκελό του ότι κακοποιούσε το παιδί του, απάντησε στις σχετικές ερωτήσεις πως δεν το κακοποιεί). Τα παιδιά φάνηκε να απαντούν πιο ειλικρινά σε σχέση με τους γονείς που είχαν την τάση να ωραιοποιούν τις καταστάσεις. Βέβαια πρέπει να αναγνωρίσουμε στους συμμετέχοντες ότι η συμπλήρωση ενός τέτοιου ερωτηματολογίου σε ένα νοσοκομείο προκαλεί ένα σχετικό άγχος καθώς είναι πολύ σοβαρά τα θέματα που θίγονται σε μικρό χρονικό διάστημα. Επίσης χρησιμότερο για την συγκεκριμένη έρευνα θα ήταν να υπήρχε μεγαλύτερος αριθμός δείγματος σε κάθε ομάδα, έτσι ώστε να είναι και πιο αξιόπιστες οι μετρήσεις.

Μελλοντική έρευνα

Στις προτάσεις για μελλοντική έρευνα θα τόνιζα την ανάγκη ξεχωριστής έρευνας για τους γονείς και ξεχωριστής έρευνας για τα παιδιά. Από την δική μου έρευνα φάνηκαν διαφορές στην απανθρωποποίηση αλλά και στα επίπεδα

προσανατολισμών ελέγχου, όταν σχετίζονται με γονείς ή με παιδιά. Επίσης χρήσιμο θα ήταν να γίνει έρευνα για τα χαρακτηριστικά των ανθρώπων που απανθρωποποιούν έτσι ώστε να υπάρχει μια "εικόνα" γι αυτούς τους ανθρώπους όπως υπάρχει για αυτούς που κακοποιούν. Άλλα θέματα προς διερεύνηση θα μπορούσαν να είναι το αν τελικά η επιθετική συμπεριφορά από πλευράς των παιδιών, συνδέεται και με αυτόβλαπτικές τάσεις από μέρους των παιδιών στην ενήλικη ζωή τους και κατ' επέκταση στην διαμόρφωση μιας οριακής προσωπικότητας με τάσεις αυτοκαταστροφικές. Ακόμα πέρα από το κοινωνικό κομμάτι η σύνδεση της έννοιας της απανθρωποποίησης που δέχεται ένα παιδί και με την εμφάνιση ψυχικής νόσου. Τελειώνοντας θα ήταν απαραίτητη η περαιτέρω έρευνα σε πολλά επίπεδα καθώς η έννοια της απανθρωποποίησης φαίνεται να αγγίζει πολλές πτυχές της καθημερινότητας μας και σχετίζεται με την συμπεριφορά μας ως προς τους άλλους αλλά ως προς τον εαυτό μας.

Βιβλιογραφία

Αριστοτέλης. *Ηθικά Νικομάχεια*, Βιβλίο Β', Εισαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια Δ. Λυπουρλής, εκδ. Ζήτηρος: Θεσσαλονίκη 2000

Αριστοτέλης. *Πολιτικά*, Ενότητα 11η (Α 1, 1) - Η πόλη είναι η τελειότερη μορφή κοινωνίας

Ash P., & Alonso-Katzowitz J.(2011). Commentary: Predicting Aggression in Youth. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* , 39 (2) 180-182

Bandura, A.(1965). Vicarious processes. A case of no-trial learning. In L.Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol.2 pp.1-55). *San Diego, CA:Academic Press*.

Bandura, A (2002). Selective Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. *Journal of Moral Education*, 31:2, 101-119

Bastian, B & Haslam, N (2009). Excluded from humanity: The dehumanizing effects of social ostracism. *Journal of Experimental Social Psychology*,46, 107-113.

Bastian, B., Jetten, J., Chen, H., Radke, R.M., Harding, J.F., & Fasoli F. (2013). Losing our humanity: The self-dehumanizing consequences of social ostracism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39, 159-169.

Baumeister, R.F., Bratslavsky, E., Mauraven, M., & Tice, D.M. (1998). Ego-depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1252-1265.

Browne, A.,& Finkelhor, D.(1986). Impact of child sexual abuse: a review of research. *Psychological Bulletin*, 99(1), 66-77

Child Abuse Prevention and Treatment Act, Public Law 93-247, 42 U.S.C. §5101(1974), sec3.

Collins, W.A., Maccoby, E., Steinberg, L., Hetherington, E.M. & Bornstein, M.(2000). Contemporary research on parenting: The case for nature and nature. *American Psychologist*, 55,218-232.

Cortes, B., Demoulin, S., Rodriguez, R., Rodriguez, A. & Leyens, J. (2005). Infrahumanization or Familiarity? Attribution of Uniquely Human Emotions to the Self, the Ingroup, and the Outgroup. *Society for Personality and Social Psychology*, 31, 2, 243-253

Deci, E.L.,(1975). *Intrinsic motivation*. New York: Plenum Press. Dornbusch, S.M., Ritter, P.L., Herbert Leiderman, P., Roberts, D.F. & Fraleigh M.J.(1987). The

relations of parenting style to adolescent school performance. *Child Development*, 58, 1244-1257.

Deci, Edward L. & Ryan, Richard M. (1985). The General Causality Orientations Scale: Self Determination in Personality. *Journal of Research in Personality*, 19 (2), 109-134.

Demoulin, S., Leyens, J. Ph., Paladino, P. M., Rodriguez, A. P., Rodriguez, R. T., & Dovidio, J. (2004). Dimensions of "uniquely" and "non uniquely" human emotions. *Cognition and Emotion*, 18, 71-96.

English, D. (1998). The Extent and Consequences of Child Maltreatment. *The Future of Children: Protecting Children from Abuse and Neglect*, 8 (1)

Gelles, R.G. & Straus, M.A. (1987). Is violence toward children increasing? A comparison of 1975 and 1985 national survey rates. *Journal of Interpersonal Violence*, 2 (2), 212-222.

Gwinn, J.D., Judd, C.M. & Park, B. (2013). Power = less human? Effects of power differentials on dehumanization. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49 (3), 464-470.

Harris, J.R. (1995). Where is the child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological Review*, 102, 458-489

Harris, J.R. (1998). The nurture assumption: Why the children turn out the way they do? *New York: Free Press*

Hart, S.N. (1998). Foreword. In B.B.R. Rossman & M.S. Rosenberg (Eds), *Multiple Victimization of Children: Conceptual, Developmental, Research, and Treatment Issues* (p. xix). New York: The Haworth Press

Haslam, N., Bain, P., Douge, L., Lee, M., & Bastian, B. (2005). More human than you: Attributing humanness to self and others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 937-950.

Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review*, 10 (3), 252-264.

Higgins, D.J., & McCabe, M.P. (1998). Parent perceptions of maltreatment and adjustment in children. *J Fam Stud* 4, 53-76

Higgins, D.J., & McCabe, M.P. (2001). Multiple forms of child abuse and neglect: adult retrospective reports. *Aggression and Violent Behavior*, 6, 547-578.

Lee, D., Zingle, W., Patterson, J., Ivey, A., Haase, R., (1976). Development and validation of a microcounseling skill discrimination scale. *Journal of Counseling Psychology*, 23(5), 468-472

Leyens, J.Ph., Rodriguez, A.P., Rodriguez, R.T., Gaunt, R., Paladino, P.M., Vaes, J. et al. (2001). Psychological essentialism and the attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups. *European Journal of Social Psychology*, 31,395-411.

MacCoby, E.E., & Martin, J.A.(1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.), & E.M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Socialization, personality and social development* (pp.1-102). *New York: Willey*.

Moller, A.C., & Deci, E.L. (2010) Interpersonal Control, dehumanization, and violence: A self determination theory perspective. *Group Processes and Intergroup Relations*, 13, 41-53.

Moller, A.C., Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2006). Self-Determination Theory and Public Policy: Improving the Quality of Consumer Decisions Without Using Coercion. *American Marketing Association*, 25 (1), 104-116.

Moller, A.C., Deci, E.L & Ryan, R.M. (2006).Choice and Ego-Depletion: The Moderating Role of Autonomy. *Journal of Personality and Social Psychology, Inc.*, 32 (8), 1024-1036.

Παπαδόπουλος, Ν. (1999) «Επιθετικότητα, Κλασικές θεωρίες και πειραματικές διαπιστώσεις» στο: Νέστορος, Ι. (επιμ.) Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία. *Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα*, σελ. 23-36.

Patterson, G.R., Bank, L., & Stoolmiller, M.(1990). The preadolescent's contributions to disrupted family process. In R. Montemayor, G. R. Adams, & T.P. Gullota (Eds), *From childhood to adolescence: A transitional period?* (pp.107-133). *Newbury Park, CA: Sage*.

Ryan, Richard M. & Deci, Edward L. (2000b). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development and Well-Being, *American Psychologist*, 55 (1), 68-78.

Sakalaki M., Richardson, C. & Fousiani, K., 2016, submitted manuscript

Σταυριανάκη, Μ., & Μαραγκός, Χ. (1993). Θεραπευτική αντιμετώπιση παιδιών με σωματική καθυστέρηση μη οργανικής αιτιολογίας. *Εκλογή*, 96, 3-16.

Waytz, A. & Epley, N.(2011) Social Connection Enables Dehumanization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 70-76.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1.1: Scale Reliabilities (Αξιοπιστία Δεικτών ή Σύνθετων Μεταβλητών)

	Λήμματα (Items)	α
Κακοποίηση	13	.94
Αυτόαπανθρωποποίηση	14	.52
Επιθετικότητα	18	.71

1.2: Περιγραφικά Δείγματος

	N	Ηλικία	T.A. *
Γονείς	65	49	(14)
Παιδιά (Ενήλικες)	60	29	(6.5)
Σύνολο	125	39	(15)

*Σημείωση: Όπου N είναι ο αριθμός του δείγματος, η ηλικία είναι ο μέσος όρος ηλικίας του δείγματος και T.A. είναι η τυπική απόκλιση.

Πίνακας 2.2: Συσχετίσεις Μεταβλητών (Δείγμα γονιών)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.Επιθετικότητα	1	-.149	.135	.065	-.193	.007	-.059	.153	-.129	-.059
2. Κακοποίηση	-.149	1	-.088	.236	-.032	.197	.183	.164	-.036	-.156
3. Αυτοαπανθρωπ.	.135	-0.88	1	-.042	.149	-.027	.017	.064	.108	-.202
4. Αυτονομία	-.065	.236	-.042	1	-.138	-.140	-.082	.105	-.047	-.060
5. Έλεγχος	-.193	-.032	-.149	-.138	1	.145	-.169	.037	.085	-.013
6. Απουσία Κιν.	.007	.197	-.027	-.140	.145	1	-.031	-.065	.036	-.223
7. Δευτερογενή	-.058	.183	-.017	.082	-.169	-.031	1	.380**	.081	-.210
8. Πρωτογενή (συν)	.153	-.164	.064	.105	.037	-.065	.380**	1	-.003	.037
9. Ανθρώπινη μον.	-.129	-.036	.108	-.047	.085	.036	.081	-.003	1	-.141
10. Ανιμαλ.	-.059	-.156	-.202	-.060	-.013	-.223	-.210	.037	-.141	1

*p < 0.05

*p < 0.005

Πίνακας 2.3: Συσχετίσεις Μεταβλητών (Δείγμα παιδιών)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.Επιθετικότητα	1	.289*	.435**	-.024	-.215	.082	-.203	.199	-.007	-.098
2. Κακοποίηση	.289*	1	.320*	-.044	-.009	.193	-.219	-.154	-.360**	-.063
3. Αυτοαπανθρωπ.	.435**	.320*	1	.044	-.288*	.167	-.295*	-0.11	-.114	-.166
4. Αυτονομία	-.024	-.044	.044	1	-.239	-.293*	-.052	.091	.114	.013
5. Έλεγχος	-.215	-.009	-.288*	-.239	1	-.013	.083	.134	.161	.076
6. Απουσία Κιν.	.082	.193	.167	-.293*	-.013	1	-.053	-.094	-.014	-.099
7. Δευτερογενή	-.203	-.219	-.295*	-.052	.083	-.053	1	.142	-.165	-.265*
8. Πρωτογενή (ανιμ.)	.199	-.154	-.011	.091	.134	-.094	.142	1	-.089	-.053
9. Ανθρώπινα μον.	-.007	-.360**	-.114	.114	.161	-.014	-.165	-.089	1	.055
10. Ανθρώπ. φύση (μηχ.)	-.098	-.063	-.166	.013	.076	-.099	-.265*	-.053	.055	1

*p < 0.05

**p < 0.005

Πίνακας 2.5: Φύλο και απανθρωποποίηση

	Άντρες	Γυναίκες	*
Επιθετικότητα	0.6	0.5	
Κακοποίηση	3.4	3.3	
Αυτοαπανθρ.	3.9	3.8	
Ανθρωπ.Μον.	4.6	4.6	
Αυτονομία	3.7	3.8	
Έλεγχος	3.6	3.8	
Απουσία Κιν.	3.7	3.5	
Δευτερογενή	4	4.3	
Πρωτογενή	4.2	4.2	

* Σημείωση: Καμία διαφορά σε επίπεδο σημαντικότητας $p < 0.05$

Πίνακας 2.6: Μορφωτικό επίπεδο και απανθρωποποίηση

	Ανιμαλιστική (πρωτ.) Ανθρ. Μον.	Αποκ.Ανθρ.(δευτερ.) Αυτοαπανθρ.	Αυτονομία	Μηχανιστική *
Γυμνάσιο	4.8	3.3	1.8	7 6.6 4.5
Λύκειο	4.1	4.2	3.6	4.9 4.8 3.8
ΑΕΙ ΤΕΙ	4.4	4.2	3.9	5.1 4.9 3.8
Μετ. - Διδασκ.	4	4.5	3.8	4.1 4.4 3.7
Άλλο	5	5	4.6	3.6 4.3 4.6

Σημείωση: * $p < 0.05$

Πίνακας 3 : Στατιστικός Έλεγχος Διαφορών Απανθρωποποίησης

Μεταβλητές	Γονείς	Παιδιά (Ενήλικες)
Επιθετικότητα	0.5 (.6)	0.6 (.25)
Κακοποίηση	4.2 (.7)	2.4 (.8) ***
Αυτοαπανθρωποποίηση	4 (.5)	3.6 (.7) ***
Μηχανιστική Απαν.	4.6 (1.5)	5.1 (1.5) *
Ανθρώπινη Μον.	4.7 (1.5)	4.4 (1.6)
Αυτονομία	4.2 (1.5)	3.3 (1.7) **
Έλεγχος	4 (1.5)	3.3 (1.4) **
Απουσία Κινήτρων	3.1 (1.3)	4 (1.4) ***
Αποκλειστικά Ανθρ.	4.3 (1)	4.2 (1.2)
Ανιμαλιστική Απαν.	4.6 (.6)	3.9 (1.1) ***

Σημείωση: $p^* = 0.05$ $p^{**} < 0.005$ $p^{***} < 0.001$

Πίνακας 4 : Ανάλυση Παλινδρόμησης, Προβλεπτικές Μεταβλητές Αυτοαπανθρωποποίησης (Δείγμα Ενήλικων ως Παιδιά)

Μεταβλητή	B	SEB	β	p
Επιθετικότητα	1.2	.60	.27	= 0.05
Κακοποίηση	.13	.12	.15	> 0.05
Μηχανιστική Απαν.	-.08	.05	-.17	> 0.05
Ανθρώπινη Μον.	.05	.06	.120	> 0.05
Αυτονομία	-.01	.05	-.02	> 0.05
Έλεγχος	-1.42	.066	-.294	< 0.05
Απουσία Κινήτρων	.05	.06	.10	> 0.05
Αποκλειστικά Ανθρ.	-1.5	.071	-.27	= 0.05
Ανιμαλιστική Απαν.	.011	.077	.118	> 0.05
Ηλικία	.014	.013	.133	> 0.05

Σημείωση: $R^2 = .39$, $p < 0.05$ (N = 125)

Πίνακας 4.1 : Ανάλυση Παλινδρόμησης, Προβλεπτικές Μεταβλητές Πρωτογενών Συναισθημάτων (Δείγμα Ενήλικων ως Παιδιά)

Μεταβλητή	B	SEB	β	p
Επιθετικότητα	2.508	1.077	.341	< 0.05
Κακοποίηση	-.275	.216	-.191	> 0.05
Μηχανιστική Απαν.	.081	.102	-.116	> 0.05
Ανθρώπινη Μον.	-.039	.101	-.116	> 0.05
Αυτονομία	-.097	.114	.246	> 0.05
Έλεγχος	-.108	.093	.163	> 0.05
Απουσία Κινήτρων	-.026	.116	-.091	> 0.05
Δευτερογενή συν.	.073	.132	.191	> 0.05

Σημείωση: $R^2 = .19$, $p > 0.05$ (N = 125)

Πίνακας 4.2: Ανάλυση Παλινδρόμησης, Προβλεπτικές Μεταβλητές Μηχανιστικής Ανθρωποποίησης (Δείγμα Ενήλικων ως Παιδιά)

Μεταβλητή	B	SEB	β	p
Επιθετικότητα	-.881	1.55	-.089	> 0.05
Κακοποίηση	-.195	.326	-.221	> 0.05
Ανθρώπινη Μον.	.072	.16	-.064	> 0.05
Αυτονομία	-.042	.150	-.047	> 0.05
Έλεγχος	-.056	.161	-.061	> 0.05
Απουσία Κινήτρων	-.044	.139	-.049	> 0.05
Δευτερογενή Συν.	-.457	.172	-.373	< 0.005
Ηλικία	.024	.035	.093	> 0.05

Σημείωση: $R^2 = .17$, $p > 0.05$ (N = 125)

Πίνακας 4.3: Ηλικία ως προβλεπτικός των Δευτερογενών συναισθημάτων στα παιδιά

	B	SEB	β
Ηλικία	.008	.031	.030

Σημείωση: $R^2 = .011$, $p > 0.05$

Πίνακας 5: Ανάλυση Παλινδρόμησης, Προβλεπτικές Μεταβλητές Αυτοαπανθρωποποίησης (Δείγμα Γονιών)

Μεταβλητή	B	SEB	β
Επιθετικότητα	.364	.336	.157
Κακοποίηση	.001	.125	-.001
Μηχανιστική Απαν.	.085	.050	.238
Ανθρώπινη Μον.	.058	.051	.156
Αυτονομία	.001	.052	.002
Έλεγχος	.065	.051	.181
Απουσία Κινήτρων	-.005	.060	-.015
Δευτερογενή συν.	.055	.080	.105
Πρωτογενή συν.	-.035	.123	-.043
Ηλικία	.001	.006	-.109
Φύλο	-.126	.163	-.109

Σημείωση: $R^2 = .25$ (N = 125) ** $p < 0.005$

Πίνακας 5.1: Ανάλυση Παλινδρόμησης, Προβλεπτικές Μεταβλητές Μηχανιστικής Ανθρωποποίησης (Δείγμα Γονιών)

Μεταβλητή	B	SEB	β	p
Επιθετικότητα	.322	.316	.142	< 0.05
Κακοποίηση	-.320	.348	-.125	< 0.05
Ανθρώπινη Μον.	-.373	.206	-.297	< 0.05
Αυτονομία	-.081	.136	-.082	< 0.05
Έλεγχος	.057	.137	-.056	< 0.05
Απουσία Κινήτρων	-.217	.156	-.181	< 0.05
Δευτερογενή συν.	.045	.061	.101	< 0.05
Πρωτογενή συν.	-.140	.133	-.135	< 0.05
Ηλικία	.003	.116	.024	< 0.05

Σημείωση: $R^2 = .11$, $p > 0.05$ (N = 125)

Πίνακας 5.2 : Ανάλυση Παλινδρόμησης, Προβλεπτικές Μεταβλητές Πρωτογενών Συν. (Δείγμα Γονιών)

Μεταβλητή	B	SEB	β
Επιθετικότητα	.584	.366	.205
Κακοποίηση	.161	.148	.141
Μηχανιστική Απαν.	.058	.057	.130
Ανθρώπινη Μον.	.012	.057	.027
Αυτονομία	.018	.058	.039
Έλεγχος	.069	.057	.156
Απουσία Κινήτρων	-.037	.067	-.069
Δευτερογενή Συν.	.248	.084	.385**
Ηλικία	.006	.154	-.016

Σημείωση: $R^2 = .25$ (N = 125) ** p < 0.005

Αυτοσχέδιο Ερωτηματολόγιο Κακοποίησης

Το ερωτηματολόγιο αυτό είναι ανώνυμο και εντάσσεται στα πλαίσια μιας έρευνας που γίνεται στο **Πάντειο Πανεπιστήμιο**. Δεν υπάρχουν σωστές και λανθασμένες απαντήσεις. Σας παρακαλούμε να απαντήσετε όσο πιο ειλικρινά μπορείτε.

A) Οι προτάσεις που ακολουθούν, περιγράφουν πως συμπεριφέρονται οι γονείς στα παιδιά και τα παιδιά μεταξύ τους. Διαβάστε προσεκτικά και σημειώστε πόσο συχνά έχετε βιώσει την κάθε κατάσταση.

- 1. Οι γονείς σας δε γνωρίζουν τι κάνετε εκτός σπιτιού και δεν τους νοιάζει ποιες είναι οι παρέες σας ή τι μπορεί να σας συμβεί.**

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

- 2. Οι γονείς σας άφηναν να οδηγείτε μοτοσυκλέτα σε ηλικία κάτω των 15, χωρίς να ανησυχούν.**

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

- 3. Η μητέρα σας σας έδερνε και σας κλείδωνε στο δωμάτιο ή σας άφηνε νηστικό, επειδή πήρατε άσχημους βαθμούς στο σχολείο.**

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

- 4. Οι γονείς σας χρησιμοποιούσαν για να αποκομίσουν χρήματα μέσω της επαιτείας.**

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

- 5. Οι γονείς σας τσιμπούσαν ή σας τραβούσαν τα μαλλιά όταν κάνατε κάτι λάθος..**

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

- 6. Ο πατέρας σας φιλούσε συχνά στα χείλη**

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

- 7. Οι γονείς σας άφηναν να πιείτε αλκοόλ ή άφηναν μπουκάλι με αλκοόλ προσιτό σε εσάς, ενώ είσατε ανήλικος.**

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

**8. Εάν δεν τα πηγαίνατε καλά στο σχολείο και οι γονείς σας χαρακτήριζαν :
“ηλίθιο, ανίκανο” και γενικότερα σας ειρωνεύονταν.**

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

9. Οι γονείς σας έβριζαν όταν δεν φερόσασταν σωστά.

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

10. Ένας από τους γονείς είχε σεξουαλική σχέση μαζί σας.

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

11. Ο πατέρας σας χτυπούσε με διάφορα αντικείμενα (παπούτσι , ζώνη κ.α.) με το παραμικρό .

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

12. Ο πατέρας σας έδειχνε πορνογραφικές φωτογραφίες

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5

13. Έχετε παρευρεθεί σε σκηνές οικογενειακής σωματικής βίας

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα
1	2	3	4	5